

WWW dotyczącej ważek i działalności Sekcji. Inną bardzo cenną propozycją jest stworzenie bazy polskiej literatury odonatologicznej, w założeniu udostępnianej w wersji elektronicznej. Współpraca wewnątrz sekcji obejmuje także pomoc autorom opracowującym klucze do oznaczania imagin i larw ważek. Ostatnim dużym projektem Sekcji Odonatologicznej jest biuletyn „Odonatrix”, którego pierwszy numer właśnie Czytelnicy otrzymali. Mamy nadzieję, że ten biuletyn znajdzie uznanie i współautorów.

BERNARD R. 1993. *Cercion lindenii* (Selys), a new species for the fauna of Poland (Zygoptera: Coenagrionidae). Notul. odonatol., 4 (2): 21-23.

BERNARD R., BUCZYŃSKI P., ŁABĘDZKI A., TOŃCZYK G. 2002a. Odonata Ważki. [w:] Z. Głowaciński

(red.), Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Wyd. Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 125-127.

BERNARD R., BUCZYŃSKI P., TOŃCZYK G. 2002b. Present state, threats and conservation of dragonflies (Odonata) in Poland. Nature Conserv., 59: 53-71.

BUCZYŃSKI P. 2005. Protokół z zebrania Sekcji Odonatologicznej w Urszulinie. Odonatrix, 1 (1): 10-12.

TOŃCZYK G. 1999. I Krajowe Seminarium Odonatologiczne, Bromierzyk, 17-19 kwietnia 1998. Wiad. entomol., 18 (1): 61-62.

TOŃCZYK G. 2005. Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce – zaczynamy zestawianie danych! Odonatrix, 1(1): 12-13.

Nowe rozporządzenie o ochronie gatunkowej zwierząt

Paweł BUCZYŃSKI, Grzegorz TOŃCZYK

New regulation pertaining to the list of the animal species being under protection. – The new regulation about species protection of animals encompasses 15 dragonfly species: *Sympecma paedisca*, *Coenagrion armatum*, *C. ornatum*, *Nehalennia speciosa*, *Gomphus flavipes*, *Ophiogomphus cecilia*, *Aeshna caerulea*, *A. subarctica*, *A. viridis*, *Cordulegaster boltonii*, *Somatochlora alpestris*, *S. arctica*, *Leucorrhinia albifrons*, *L. caudalis* and *L. pectoralis*. Additionally, for *N. speciosa* 100 m yearlong protection zone was introduced, covering its breeding and regularly inhabiting areas. In the paper the history of constructing the list of dragonflies under protection was also presented. They were provided for the first time in the regulation from 1995 in which only 7 species were involved. The next regulation (2001) encompassed 11 species, and the newest (2004) – 15 ones. It seems that after almost 10 years of efforts and mistakes, the composition of protected dragonflies has been competently fixed. It covers: non-threatened species or little threatened ones (their protection is associated with the ratification of the Bern Convention by Poland in 1995 as well as the acceptance of the EU-Habitat Directive in 2004) and really endangered (of the highest threat categories on the Red List of Threatened Animals in Poland). The authors analyse the practical dimension of species protection. Its up-to-date very restrictive legal construction derives from vertebrate and vascular plant protection. It can hinder the conducting of scientific research and cause conflicts with forest services.

28 września 2004 r. ukazało się nowe rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną (ROZPORZĄDZENIE... 2004). W wyniku zmian w stosunku do poprzedniej regulacji (ROZPORZĄDZENIE... 2001), liczba gatunków ważek objętych ochroną gatunkową w Polsce wzrosła z 11 do 15. Obecnie są to, w kolejności według listy zamieszczonej w rozporządzeniu: gadziogłówka żółtonoga (*Gomphus flavipes*), trzepla zielona (*Ophiogomphus cecilia*), iglica mała (*Nehalennia speciosa*), łątka ozdobna (*Coenagrion ornatum*), łątka zielona (*Coenagrion armatum*), straszka północna (*Sympecma paedisca*), mie-

dziopień górski (*Somatochlora alpestris*), miedziopień północny (*Somatochlora arctica*), szklarnik leśny (*Cordulegaster boltonii*), zalotka białoczerna (*Leucorrhinia albifrons*), zalotka spłaszczona (*Leucorrhinia caudalis*), zalotka większa (*Leucorrhinia pectoralis*), żagnica północna (*Aeshna caerulea*), żagnica torfowcowa (*Aeshna subarctica*) i żagnica zielona (*Aeshna viridis*).

W rozporządzeniu określono również bardziej szczegółowo zalecenia ochronne dotyczące części gatunków. W przypadku: *N. speciosa*, *C. ornatum*, *C. armatum*, *S. alpestris* i *A. caerulea* wprowadzono adnotację o niestosowaniu odstępstw od zakazów określonych w rozporządzeniu. Nowością w ochronie ważek jest też zalecenie ochrony czynnej dla *C. ornatum* i ustalenie dla *N. speciosa* (załącznik nr 5) strefy całorocznej ochrony w promieniu 100 m od miejsc rozrodu i regularnego przebywania.

Wydaje się, że dość długa i zawiła historia konstruowania listy ważek objętych ochroną gatunkową, skończyła się wreszcie jej właściwym zestawieniem. Obecnie w pełni chronione są dwie grupy gatunków:

- niezagrożonych i mało zagrożonych – których ochrona wynika z ratyfikacji przez Polskę Konwencji Berneńskiej i przyjęciem po wejściu do Unii Europejskiej Dyrektywy Habitatowej (CONVENTION... 1979, COUNCIL DIRECTIVE... 1992);
- realnie zagrożonych – tych o najwyższych kategoriach zagrożeń na Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce (BERNARD i in. 2002).

W tym miejscu warto przypomnieć, że ważki weszły na listę zwierząt chronionych dopiero w roku 1995 (ROZPORZĄDZENIE... 1995). Ochroną objęto wtedy tylko 7 gatunków, umieszczonych w załączniku II Konwencji Berneńskiej. Ten stan prawny absolutnie nie odpowiadał rzeczywistym potrzebom ochrony ważek. Tylko trzy z 7 gatunków chronionych były w naszym kraju zagrożone, a i te w niewielkim stopniu: na wydanej później Czerwonej liście ważek Polski (BERNARD i in. 2002), znalazły się one w kategoriach: LC (*Aeshna viridis*, *Leucorrhinia albifrons*) i NT (*Leucorrhinia caudalis*). Stało się tak, choć Andrzej Łabędzki, do którego ówczesne Minister-

stwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa zwróciło się o opinię, nalegał na objęcie ochroną także gatunków faktycznie zagrożonych w Polsce.

We wrześniu 1998 r. odbyła się w Krakowie, pod auspicjami PTE, konferencja „Ochrona owadów w Polsce – u progu integracji z Unią Europejską”. W wyniku poczynionych podczas niej ustaleń, władze PTE podjęły się interwencji w Ministerstwie Środowiska. Jej skutkiem było m.in. uwzględnienie w kolejnym ROZPORZĄDZENIU... (2001) dalszych gatunków ważek, tym razem już faktycznie zagrożonych: *Coenagrion ornatum* (CR), *Nehalennia speciosa* (EN), *Aeshna caerulea* (EN) i *Somatochlora alpestris* (EN). Jednak ROZPORZĄDZENIE... (2001) spotkało się w środowisku polskich entomologów z chłodnym przyjęciem. Zawierało ono poważne błędy, np. pewien gatunek motyla był na w nim obecny pod dwiema synonimicznymi nazwami, zaś inny, choć objęty ochroną, nigdy w Polsce nie występował. Ponadto, listy gatunków chronionych uznano za bardzo niepełne. W przypadku ważek, poza nimi pozostały: *Coenagrion armatum* (CR), *Cordulegaster boltonii* (VU) i *Somatochlora arctica* (VU).

Opisana wyżej sytuacja spowodowała, że gdy zaczęto opracowywać kolejne rozporządzenie, uaktywniły się organizacje pozarządowe: Klub Przyrodników i Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody „Salamandra”. Przedłożyły one społeczne projekty rozporządzenia, w dużej mierze wzięte pod uwagę przy konstruowaniu list gatunków chronionych. Jako ekspert PTOP „Salamandra”, w tych pracach brał udział Rafał Bernard. Jemu więc przede wszystkim zawdzięczamy to, że obok ważek „konwencyjnych”, a więc takich, których ochrona wymagana jest z powodów formalnych, nareszcie uwzględniono wszystkie gatunki z kategorii wysokiego ryzyka na polskiej Czerwonej liście ważek.

Historię tworzenia i skład listy gatunków ważek chronionych w Polsce oraz przyczyny ochrony poszczególnych gatunków, przedstawia tabela zamieszczona w dalszej części tekstu (Tab. 1).

Jak to się często zdarza, w tej beczce miodu jest i łyżka dziegciu. Można więc spytać, czy przy prawnej konstrukcji ochrony gatunkowej w Polsce, wypracowywanej na ptakach i roślinach naczyniowych, nie zaturuje ona życia badaczom krajowej fauny? Restrykcyjne stosowanie się do przepisów może uniemożliwić prowadzenie jakichkolwiek badań terenowych, co na przykładzie wodnych mięczaków udowodnił PIECHOCKI (2003). Wszak jest mało prawdopodobne, by łowiąc larwy ważek, nie odłowić gatunków chronionych. A wielu z nich nie da się łatwo rozpoznać w terenie. Dla przykładu, w zgromadzonych podczas 13-letnich badań zbiorach pierwszego autora, znajdują się larwy: *Sympecma paedisca* (266 osobników), *Coenagrion armatum* (17), *Nehalennia speciosa* (79), *Gomphus flavipes* (29), *Ophiogomphus cecilia* (155), *Aeshna subarctica* (185), *A. viridis* (101), *Cordulegaster boltonii* (2), *Somatochlora arctica* (141), *Leucorrhinia albifrons* (173), *L. caudalis* (9) i *L. pectoralis* (699) – w sumie 1856 osobników, co stanowi ok. 4,5% całej kolekcji larw. Niemal cały ten materiał zebrano „niechcący”, tzn. przez pobranie prób hydrobiologicznych, które przebrano i oznaczono już w labora-

torium. Przed tym problemem nie uchroni nas ograniczenie listy gatunków chronionych do minimum. I tak muszą się na niej znaleźć gatunki „konwencyjne”, a więc najpospolitsze i najczęściej łowione z tej listy.

Tab. 1. Ważki chronione w Polsce. A – zobowiązania międzynarodowe (1 – Konwencja Berneńska i Dyrektywa Siedliskowa, Załącznik IV; 2 – Dyrektywa Siedliskowa, Załącznik II), B – wysoka kategoria zagrożenia na krajowej Czerwonej liście (BERNARD i in. 2002).

Tab. 1. Dragonflies protected in Poland. A – international obligations (1 – Bern Convention and Habitat Directive, Annex IV; 2 – Habitat Directive, Annex II), B – high threat category on the national Red list (BERNARD et al. 2002).

Gatunek (Species)	Od roku... (since the year...)			Dlaczego? (why?)	
	1995	2001	2004	A	B
<i>Sympecma paedisca</i>	x			1	
<i>Coenagrion armatum</i>			x		x
<i>C. ornatum</i>		x			x
<i>Nehalennia speciosa</i>		x			x
<i>Gomphus flavipes</i>	x			1	
<i>Ophiogomphus cecilia</i>	x			1,2	
<i>Aeshna caerulea</i>		x			x
<i>A. subarctica</i>			x		x
<i>A. viridis</i>	x			1	
<i>Cordulegaster boltonii</i>			x		x
<i>Somatochlora alpestris</i>		x			x
<i>S. arctica</i>			x		x
<i>Leucorrhinia albifrons</i>	x			1	
<i>L. caudalis</i>	x			1	
<i>L. pectoralis</i>	x			1,2	

Kontrowersje może też wywołać ochrona strefowa *Nehalennia speciosa*. Na pewno nie wzbudzi ona wątpliwości biologów, grozi jednak trafieniem każdej osoby paradującej po lesie z siatką entomologiczną, na listę *personae non grata* dla leśników. Tak więc dołączymy do tego szlachetnego grona, obecnie zdominowanego przez badaczy ptaków drapieżnych. Można tego uniknąć bez uszczerbku dla *N. speciosa*, określając wymogi związane z jej strefą ochronną nieco inaczej, niż dla stref dookoła gniazd ptaków (poruszający ten problem tekst Andrzeja Łabędzkiego ukaże się w następnym numerze Odonatrix). Warto o tym pamiętać przy następnej nowelizacji. Tu jednak należy podkreślić, że społeczny projekt rozporządzenia uwzględniał tę specyfikę, a wrzucenie ważki do jednego worka z ptakami to dzieło urzędników z Ministerstwa Środowiska. Choć z drugiej strony można zauważyć, że przy obecnej liczbie znanych stanowisk *N. speciosa*, ich ochrona strefowa nie zrujnowałaby finansów nawet jednego nadleśnictwa.

Braku wyczucia u prawodawcy dowodzi też absolutny zakaz fotografowania i filmowania, dotyczący 5 gatunków, wymienionych w drugim akapicie tego tekstu. Skoro nie można ich łowić, jak inaczej dokumentować ich występowanie? Jeździć w teren z notariuszem przeszkolonym w rozpoznawaniu ważek? Ponadto, czy robienie zdjęć zaszkodzi ważce?

Na pewno nie poruszyliśmy wszystkich ważnych problemów, związanych z ochroną gatunkową ważek, ani ich nie wyczerpaliśmy. Zapraszamy Czytelników do dyskusji.

BERNARD R., BUCZYŃSKI P., ŁABĘDZKI A., TOŃCZYK G. 2002. Odonata Ważki. [w:] Z. Głowaciński (red.), Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Wyd. Instytutu Ochrony Przyrody PAN, Kraków: 125-127.

CONVENTION on the conservation of European wildlife and natural habitats. Bern, 19.IX.1979.

COUNCIL DIRECTIVE 92/43/EEC of 21 May 1992 on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora.

PIECHOCKI A. 2003. Chronić czy badać (?): krytyczne uwagi o ochronie gatunkowej mięczaków słodkowodnych w Polsce. Parki nar. Rez. Przyr., 22 (4):

507-517.

ROZPORZĄDZENIE Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 6 stycznia 1995 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt. Dz. U. nr 13, poz. 61.

ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dnia 26 września 2001 r. w sprawie określenia listy gatunków zwierząt rodzimych dziko występujących objętych ochroną gatunkową ścisłą i częściową oraz zakazów dla danych gatunków i odstępstw od tych zakazów. Dz. U. nr 2130, poz. 1455 i 1456.

ROZPORZĄDZENIE Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną. Dz. U. nr 220, poz. 227.

Pstrąg żerujący na dorosłych ważkach

Stanisław CIOS

Trout preying on adult dragonflies. – In the stomach of a brown trout caught on 22.06.2001 in Lake Valkeisjärvi near Oulu (Finland) the author found 14 ♂♂ of *Cordulia aenea* and 2 ♂♂ of *Enallagma cyathigerum*. The fish fed close to the water surface, without jumping out of the water. The large number of adults in the diet and the fact that they were solely ♂♂, results from falling on the water surface of victims of combats between territorial ♂♂. The author discusses also literature data on the proportion of sexes in adult Odonata and on the role of imagines as food of fish.

Dzięki pomocy fińskich wędkarzy otrzymałem do analizy zawartość żołądka pstrąga potokowego długości 53 cm i masy 1284 g. Ryba została złowiona 22 czerwca 2001 r. (fenologicznie odpowiada to połowie maja u nas) w jeziorze Valkeisjärvi koło miasta Oulu w południowej Laponii. Z otrzymanych informacji wynika, że pstrąg żerował powierzchniowo, około 25 m od brzegu, w miejscu gdzie było trochę roślinności, od czasu do czasu spokojnie zbierając coś z wody. Na wodzie natomiast wędkarz widział dorosłe martwe ważki. W żołądku tej ryby stwierdziłem następujące ofiary:

Odonata	
<i>Enallagma cyathigerum</i> im ♂	2
<i>Cordulia aenea</i> im ♂	14
Coleoptera im	1
Trichoptera	
<i>Phryganea bipunctata</i> wylinki	3
<i>P. bipunctata</i> pp ♂	2
<i>P. bipunctata</i> im ♀	4
<i>Molanna albicans</i> pp ♂	1
<i>M. albicans</i> pp ♀	4
<i>M. albicans</i> im ♂	6
<i>M. albicans</i> im ♀	2
<i>Cyrnus</i> (?) <i>fennicus</i> im ♀	1
Polycentropodidae l	2
Formicidae	3
Chironomidae p	3

Najbardziej interesującymi ofiarami są dorosłe ważki – szklarka pospolita (*Cordulia aenea*) i nimfa stawowa (*Enallagma cyathigerum*) (chrzączki, które także są ciekawe, zostaną omówione przy innej okazji). Specjalista od ważek, dr Paweł Buczyński z Zakładu Zoologii Uniwersytetu M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie, uпрzejmie oznaczył je, a także podzielił się uwagami na ich temat, za co składam mu podziękowanie. Oba gatunki są związane z wodami stojącymi.

Powstaje oczywiście pytanie – dlaczego zjedzone zostały tylko samce? Pierwsza myśl, jaka mi przyszła do głowy, to ta, że w dorosłej populacji obu tych gatunków jest przewaga samców. Wydawała się ona być potwierdzona przez niektóre zapisy w naszej literaturze entomologicznej. Na przykład, SAWKIEWICZ i ŻAK (1966) złapali do badań 83 samce i 34 samice *C. aenea* oraz 102 samce i 17 samic *E. cyathigerum*. Podobnie KLIMEK (1949) stwierdził, że „szczególnie często występują ♂♂” *C. aenea*. Jednakże te dane okazały się mylące. W rzeczywistości u dorosłych ważek jest zbliżona liczba osobników obu płci. Według LAWTONA (1972) u Zygoptera nawet z zasady jest lekka przewaga samic. PARR (1969), analizując skład płciowy przeobrażających się (wychodzących z wody) osobników *E. cyathigerum*, stwierdził 943 samce i 946 samic. W innej pracy PARR i PALMER (1971) zwrócili uwagę na rozbieżność między odsetkiem łowionych samców nad wodą (u *E. cyathigerum* aż 84% dorosłych osobników złapanych do siatki było samcami), a równą ilością obu płci podczas przeobrażenia. Wyciągnęli oni z tego wniosek, że samice tego gatunku, zwłaszcza dojrzewające, rzadko i na krótko przybywają nad wodę. Jeżeli są nad wodą, to z zasady w tandemie z samcem. Tak więc raczej należy odrzucić możliwość, że brak samic wynikał z ich mniejszego udziału w populacji. Godne uwagi natomiast są informacje, że dojrzewające samice rzadko pojawiają się nad wodą.

W świetle powyższych informacji należało więc szukać jakiegoś czynnika sprawiającego, że samce spadają na wodę i stają się w ten sposób dostępne dla ryb. W przypadku wspomnianego pstrąga raczej należy bo-

ISSN 1733-8239

Odonatrix

Biuletyn Sekcji Odonatologicznej Polskiego Towarzystwa Entomologicznego
Bulletin of the Odonatological Section of the Polish Entomological Society

Rok 1, numer 1 (styczeń 2005)

Polskie Towarzystwo Entomologiczne – Sekcja Odonatologiczna
Zakład Zoologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie